

Sanayi Devrimi'nden Klasik Yönetim Düşüncesine: Sir Richard Arkwright Üzerinden Bir Değerlendirme

From The Industrial Revolution to Classical Management Thought: An Evaluation by Sir Richard Arkwright

Ali DAVUT ALKAN¹ , SALİM KURNAZ²

ÖZ

İnsanlık tarihi kadar eski olan yönetim, tarihin hemen her döneminde önemli olaylarla birlikte değişim göstermiştir. Ancak yazının bulunması gibi önemli olaylarla birlikte tarihe ilişkin kanıtlara ulaşmak kolaylaşsa da öncesindeki kanıtların yokluğu/azlığı yönetimle ilgili bir başlangıç noktası belirlemeyi zorlaştırmaktadır. İnsanlık tarihinin en önemli toplumsal gelişmelerinden biri olan Sanayi Devrimi ile birlikte geleneksel yaşam koşulları köklü şekilde değişen insan, yeni gelişen teknolojiye uygun bir hayat sürmek zorunda kalmıştır. Bu kapsamda, teknolojik yenilikler geleneksel iş yapma şekillerini değiştirmiş, işini kaybetme korkusu taşıyan çalışanların bir bölümünde yeni geliştirilen cihazlara düşmanlığa varan bir dirençle karşılaşmıştır. Bu dönemde, Sir Richard Arkwright tarafından geliştirilen “Water Frame” isimli icat tekstil ve dokuma endüstrisinde adeta çığır açmış, makineleşme ve fabrikalaşmanın başlangıç noktasını oluşturmuştur. Çalışma kapsamında Sanayi Devrimi ile değişen yönetim anlayışı ele alınmış, günümüze dek değişerek ve gelişerek ulaşan yönetim düşüncesine Sanayi Devrimi ve Sir Richard Arkwright’in katkıları açıklanmaya çalışılmıştır. Son tahlilde, anılan dönem ve kişinin yönetim düşüncesinin ontolojik kökenine katkı sunup sunmadığı tartışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Sir Richard Arkwright’in faaliyetleri ile klasik yönetim düşüncesi arasında paralellikler bulunmakla birlikte, klasik yönetim düşüncesinin insan unsurunu ikinci plana atma eğiliminin Sir Richard Arkwright’in faaliyetlerinde görülmediği, ancak üretim ve verimlilik noktasında klasik yönetim düşüncesinin dönemselsel teknolojik imkanlar doğrultusunda daha başarılı olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim Düşüncesi, Sanayi Devrimi, Sir Richard Arkwright.

Jel Sınıflaması: M10, M11, M16.

ABSTRACT

The management, which is as old as the history of humanity, has undergone a change along with important events in almost every period of history. However, although it is easier to reach historical evidence with important events such as the invention of writing, the absence/insufficiency of previous evidence makes it difficult to establish a starting point for management. With the Industrial Revolution, which is one of the most important social developments in the history of humanity, the traditional living conditions have changed radically and humans had to lead a life in accordance with the newly developing technology. In this context, technological innovations have changed the traditional way of doing business and some of the employees who are afraid of losing their jobs have encountered resistance up to the newly developed devices. In this period, the invention “Water Frame”, developed by Sir Richard Arkwright, broke new ground in the textile and weaving industry and formed the starting point of mechanization and factory tradition. Within the scope of the study, the changing management perception with the Industrial Revolution was discussed and the contributions of the Industrial Revolution and Sir Richard Arkwright to the management thought, which has changed and developed until today, have been tried to be explained. In the final analysis, it has been discussed whether the aforementioned period and the person contributed to the ontological origin of the management thought. According to the findings, although there are parallels between Sir Richard Arkwright’s activities and classical management thought, the tendency of classical management thought to put the human element in the background was not seen in Sir Richard Arkwright’s activities, but in terms of production and efficiency, classical management thought was more in line with periodic technological possibilities it can be said to be successful.

Keywords: Management Thought, Industrial Revolution, Sir Richard Arkwright.

Jel Classification: M10, M11, M16.

DOI: [10.47934/tife.11.01.03](https://doi.org/10.47934/tife.11.01.03)

1. Öğr. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.

ORCID: 0000-0002-9463-8683

2. Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

ORCID: 0000-0002-8060-5151

SORUMLU YAZAR / CORRESPONDING AUTHOR

Ali Davut Alkan,
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Aşağıkayabaşı Mah. Süleyman Fethi Cad. 51200 Merkez/NİĞDE
E-mail: alidavutalkan@ohu.edu.tr

BAŞVURU / SUBMITTED: 10.02.2022

REVİZYON TALEBİ /

REVISION REQUESTED: 10.05.2022

SON REVİZYON /

LAST REVISION: -

KABUL / ACCEPTED: 01.06.2022

Atıf / Citation: Alkan, Ali D., Kurnaz, S. (2022). Sanayi Devrimi'nden klasik yönetim düşüncesine: Sir Richard Arkwright üzerinden bir değerlendirme. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergisi*, 11(1), 31-41, <https://doi.org/10.47934/tife.11.01.03>

1. Giriş

İnsanın sosyal bir varlık olması ve tarih boyunca topluluklar halinde yaşaması, yönetim düşüncesinin temel sorunsallarından biri olarak kabul edilebilir. Zaman içinde insan toplulukları sayıca çoğalmış ve tarım toplumuyla birlikte yerleşik hayata geçmiştir. Tarım toplumuna geçişle birlikte hareket halinde olan insan yerleşik hayatı tercih etmiş ve geçmişte hayatta kalmak için aramak ve bulmak zorunda olduğu besinleri tarım yoluyla üretmeye başlamıştır. Yerleşik hayata geçişle hareket halindeki tehlikelerin artık olmaması, nüfus artışını daha da hızlandırmıştır. Bu süreçte insanlar, hem müşterek hayatlarını düzenlemek hem de dış tehditlere karşı topyekûn mücadele ederek hayatta kalabilmek amacıyla yöneticilere ihtiyaç duymuşlardır. Bu dönemde, yönetimin kaynağı genellikle soy bağı ya da toprak sahipliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nişancı (2015, s. 261), yönetim düşüncesine katkıların erken dönemde devlet yönetimini üstlenen yöneticilerce (kral, prens vb.), askerî yöneticilerce ve komutanlarca sağlandığını, daha sonraları söz konusu katkıların yönetimde yer almayan/yönetimle soy bağı olmayan birey ya da grup temelli sağlandığını belirtmiştir. Ancak insan, yerleşik hayata geçişle birlikte her dönemde üretim yapmak durumunda kalmıştır. Bu ilk dönemlerde tarımsal üretim olarak kendini gösterirken, yeni aletlerin icat edilmesiyle birlikte ticari amaçlı üretim olarak değişim göstermiştir. Geçmişte bireysel ya da küçük ölçekli atölyelerde yapılan ve görece verimsiz üretim faaliyetleri, Sanayi Devrimi ile yerini yığın üretime bırakmak zorunda kalmıştır. Sanayi Devrimi ile endüstriyel makinelerin kullanımı, hem üretim hacmini hem de yerleşim yerlerinin nüfusunu ciddi oranda artırmıştır. Söz konusu köklü değişim, kimi düşünürler tarafından modern yöneticilik mesleğinin ortaya çıkış nedeni olarak gösterilmektedir.

Sanayi Devrimi'nin ilk dönemlerinde, su gücü ile üretim yapmaya elverişli makineler kullanılırken, üretim tesisleri bu ihtiyaç sebebiyle su kaynaklarının yakınlarına konumlandırılmıştır. Ancak her geçen gün geliştirilen yeni makinelerden belki de çığır açan, buhar gücünün kullanımı ile üretim yapabilen makineler olmuştur. Buhar makinesiyle birlikte, bu kez de yüksek miktarda üretilen ürünlerin pazarlara ulaştırılması ihtiyacı doğmuştur. Buhar gücü, sadece endüstriyel üretimde kullanılmamış, buhar gücüyle çalışan gemiler üretilen ürünlerin pazarlara sevk edilmesini kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. Kullanılan teknoloji değişmesine rağmen üretim tesisleri suyunun yakınına konumlandırılmaya devam etmiştir. Bu kez amaç, anılan dönemde yetersiz olan karayolu ulaşımının tek alternatifi olan su yolu taşımacılığı ile ürünleri alıcılara ucuz ve güvenli şekilde ulaştırmaktır. Bu zorunluluk, dönemin önde gelen girişimcilerinin faaliyetlerini de şekillendirmiştir. Tann (1973, s. 32), Sir Richard Arkwright'ın ticari faaliyetlerini Lombe'den Nottingham şehrine taşımalarının sebeplerinden biri olarak, eski yerindeki su gücünün zayıflığını göstermiştir. Sir Richard Arkwright'ın ülkesi ve Sanayi Devrimi'nin ev sahibi olan İngiltere, iç suyunun ülkenin neredeyse tamamında yer alması sebebiyle coğrafi olarak da elverişli bir özelliğe sahiptir denilebilir.

Sanayi Devrimi'nin başlangıç döneminde yönetim işlevini, üretim tesisini kuran ve işleten, bugün girişimci olarak adlandırdığımız kişilerin yürüttüğü söylenebilir (Berber, 2013, s. 35). Tann (1973, s. 29), pek çok girişimcinin resmî bir eğitim almadığına ve bilim/teknoloji alanında sınırlı bir başlangıç bilgisine sahip olduğuna işaret etmiştir. Zamanla girişimciler tarafından sağlanan yönetim işlevinin yeterli olmadığı görülmüş ve bu durum günümüzdeki yönetici sınıfının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Wren ve Bedeian (2018, s. 35), fabrikalaşmaya birlikte girişimcilerin daha önce hiç karşılaşmadıkları durumlarla yüzleştiklerine dikkat çekmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında yöneticiden beklentiler değişmiş ve gelişmiştir. Geçmişte kaynakları verimli kullanarak en yüksek verim almak yeterli iken artık yöneticilerin bir yetenek ve yeterlilikler setine sahip olmaları ve bu becerilerini sürekli geliştirmeleri zorunlu hale gelmiştir.

Tarih boyunca insan toplulukları ve endüstriyel tesisler yönetilmiş olmasına rağmen yönetim düşüncesinin bilimsel olarak ele alınmaya başlandığı tarihi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı kaynaklar (Koenig ve Waters 2002; Crowley ve Sobel, 2010) yönetim düşüncesinin miladı olarak Adam Smith ve ünlü eseri 'Ulusların Zenginliği'ni kabul ederken, bazı kaynaklar (Keskin, 2010; Bakalbaş, 2017) ki ekseriyetle bu şekilde olduğu görülmektedir F.W. Taylor, H. Fayol ve M. Weber'i başlangıç noktası olarak

kabul etmektedir. Ancak tabii ki yönetim bilimi bir anda meydana gelmemiş, belirli ihtiyaç ve tecrübelerin birikimiyle, belirli bir zaman diliminde ve tedricen ortaya çıkmıştır denilebilir. Adam Smith'in anılan eseri 1776 yılında, F.W. Taylor'un "Bilimsel Yönetimin İlkeleri" adlı makalesi ise 1911 yılında yayımlanmıştır. M. Weber (1915) ve H. Fayol (1930) yıllarında yönetimle ilgili eserlerini vermişlerdir. Ancak söz konusu eserlerin öncesinde bir çalışma dönemi olduğu unutulmamalıdır. Zira F.W. Taylor'un çalışmalarına 1890'lı yılların ikinci yarısında başladığı bilinmektedir.

Aralık 1909 tarihli Mülkiye Mecmuası'nın on birinci sayısında yayımlanan ve Bedii Nuri tarafından yönetim düşüncesine odaklanarak hazırlanan "Sosyal Bilimler ve Yönetim Bilimi" isimli makalede yazar, yönetimi 1900'lü yılların ilk bölümünden itibaren bilim olarak tanımlamıştır (Keskin, 2010, s. 181). Keskin (2008, s. 1) Türkiye'de yönetim biliminin gelişimiyle ilgili yaptığı çalışmada, Türkiye'de yönetim bilimi alanında oldukça büyük ancak farklı nedenlerle görünürlüğü azalmış ve doğru tasnif edilmemiş bilgi birikimine dikkat çekmiştir. Bu durum, yukarıda belirtilen yönetim biliminin aniden ortaya çıkışının nedenlerinden biri olarak görülebilir. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yönetim bilimine temel teşkil edecek yeterli bilgi ve birikim olmakla birlikte, bundan yeterince istifade edilemediği sonucu çıkarılabilir. Bakkalbaşı (2017, s. 430), yaygın yönetim yazınının, ilk yönetim bilimcilerin 1900'lü yıllarda aniden ortaya çıkmasıyla başladığına eleştiri getirmiştir. Görüldüğü gibi Dünya genelinde ve Türkiye'de yönetim düşüncesinin temelleri, gelişimi ve kökleri belirli bir yöntemle tasnif edilmemiş, bu konuda yeknesak bir uygulamanın olmadığı görüşü hasıl olmuştur. Farklı bilim insanlarının çeşitli yaklaşımları olmakla birlikte, 1900'lü yıllar öncesine ait genel kabul görmüş bir tasnif ve kronolojiden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Ancak bu noktada dikkate alınması gereken belki de en önemli husus, dünya genelinde yönetim düşüncesi alanında köşe taşı olarak nitelendirilebilecek çalışmaların aslına uygun tercüme edilerek ülkelerin yönetim yazınına kazandırılmasıdır. Böylelikle, ilgili ülkelerdeki yönetim yazını sağlıklı oluşturularak uluslararası ve ulusal çalışmalar arasında paralellikler kurulabilir ve sağlıklı bir gelişim sağlanabilir. Ancak, Karaboğa ve Zehir (2020, s. 66), Henri Fayol üzerine yaptıkları araştırmada yönetim dünyasının Fayol'un öneri ve çalışmalarını ezberden uyguladıklarına, çalışmaların nasıl ortaya çıktığına ve temellerinde yatan düşüncelere vakıf olunmadığına dikkat çekmiştir. Coşkun (2020, s. 119), klasik yönetimin kapalı sistem anlayışını benimsediği ön kabulünün doğruluğunu ortaya koymak üzere yaptığı çalışmada Weber, Taylor ve Fayol'un çalışmaları ile 1925 yılından önce İngilizce hazırlanmış ders kitaplarını incelemiş, Türkçe hazırlanan/çevirisi yapılan ders kitaplarında görülen kapalı sistem vurgusunun İngilizce eserlerde görülmediğine değinmiştir. Coşkun (2020, s. 119), bu durumu Türkçe eser ortaya koyan ve çeviri yapan bilim insanlarının orijinal eseri kapsamlı şekilde incelememesine ve eserlerin genel hatlarıyla ortaya konulmasına bağlamaktadır. Bu durum, klasik yönetim düşüncesinin ders kitaplarında tam manasıyla ele alınmadığını ortaya koyması bakımından önemlidir.

İki görüş arasında yüz yıldan fazla bir zaman dilimi olduğu görülmektedir. Bu süre zarfında hiçbir gelişmenin olmadığını düşünmek gerçekçi olmayacaktır. Anılan dönemde uygulamaları ve keşifleri ile öne çıkan, yönetim düşüncesinin gelişimine katkı sağlamış kişilerin faaliyetlerinin incelenmesinin, gölgede kalmış bu uzun dönemi ve yönetim düşüncesinin gelişimini anlamak açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Çalışmanın amacı, söz konusu dönemde (1776-1911) bilimsel çalışmalar yapmamış ya da bilimsel çalışmalara konu olmamış, ancak uygulamalarıyla yönetim bilimine ve diğer bazı alanların (örneğin endüstri mühendisliği) oluşumuna/gelişimine katkı sağlayan girişimci ve üretim tesisinin yönetim işlerini de dönemin gereklerine uygun şekilde yürütmüş Sir Richard Arkwright'ın faaliyetleri hakkında bilgi vermektir. Söz konusu faaliyetlerin hangi düşüncelere esin kaynağı olmuş olabileceğini tartışmak ve yönetim yazınında kendine fazla yer bulamamış bu kişinin faaliyetlerini günümüz bakış açısı ile değerlendirmek bir diğer amaçtır. Ayrıca Sanayi Devrimi'nin ilk bayrak taşıyıcılarından klasik yönetim düşüncesine giden yolu ortaya koymak hedeflenmiştir. Çalışmada, fikri hakları alınan makineden çok bu gelişmenin yönetime etkileri çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. İncelenen çalışmaların pek

çoğunda Sir Richard Arkwright'ın kişisel yaşamı ile ilgili detaylı bilgilere yer verildiği gözlenmiştir. Bu çalışmada, adı geçen girişimcinin yönetim alanına katkısını ortaya koyan hususlar seçilerek okuyucunun dikkatine sunulması amaçlanmıştır.

Çalışmanın öznesi olarak Sir Richard Arkwright'ın seçilmesinin birkaç sebebi bulunmaktadır. İlki, anılan kişinin döneminde küçük tezgâhlarda sürdürülen dokuma faaliyetlerini dokuma tezgâhını geliştirerek fabrikalarda tek merkezden sürdürmeye imkân tanimasıdır. Piercy (2012, s. 162), Sir Richard Arkwright tarafından geliştirilen ve orijinal adı "Water Frame" olan cihazın, insan gücünden ziyade hayvan ve su gücünü kullanarak enerji tasarrufu yaptığına ve daha güçlü iplikler eğirdiğine değinmiştir. Bu yönüyle öncüllerindeki eksik yönleri geliştirerek kendisinden sonraki gelişmelere zemin hazırladığı söylenebilir. Söz konusu cihaz 1769 yılında, Sir Richard Arkwright ismiyle patent almış, başlangıçta at gücü sonrasında su değirmeni gücü ile çalışmış ve en nihayetinde buhar makinesi ile çalışacak şekilde son halini almıştır (Wellington, 1993, s. 40).

İkinci olarak, adı geçen şahsın İngiliz Kraliyet Ailesi tarafından oldukça büyük bir itibar göstergesi olan ve alanında son derece başarılı kişilere tevdi edilen "Sir" unvanına layık görülmesidir. Nasmith (1932, s. 53), Richard Arkwright'ın 1784 tarihinde şövalyeliğe onurlandırıldıktan sekiz yıl sonra 1792'de öldüğünü belirtmiştir. Üçüncü ve son olarak da Sir Richard Arkwright'ın döneminde uyguladığı yönetim yaklaşımlarının ardılı olan bilimsel çalışmalara temel teşkil edebilecek ölçüde yerinde ve uygulanabilir olmasıdır.

2. Sanayi Devrimi ve Richard Arkwright'ın Yönetim Düşüncesine Katkıları

İnsanlık tarihi boyunca, farklı yöntemlerle uygulansa da yönetim faaliyetlerinin varlığı genel olarak kabul görmektedir. Nişancı (2015, s. 257), yönetim düşüncesinin M.Ö. 5000'li yıllara uzanan bir geçmişi olduğuna ve 18. yüzyıla kadar anlık yükselişler gösteren ancak genelde durağan bir çizgide ilerlediğine değinmiştir. Yönetim uygulamaları, insanların yerleşik yaşama geçmesi ve özellikle Sanayi Devrimi ile daha belirgin ve gözlemlenebilir bir hal almış, bu durum anılan dönemdeki yönetici rolü üstlenen girişimcilerin önemini artırmıştır denilebilir. Toplu Yaşlıoğlu ve Yaşlıoğlu (2021, s. 183), Sanayi Devrimi'ne kadar yönetim düşüncesinin, filozofların ticaret ve çalışma hayatı ile örgüt ve yönetime ilişkin görüşleri ile şekillendiğini öne sürmüştür.

Martins (2009, s. 99), büyük çaplı endüstriyel ve teknolojik gelişimin 1770'li yıllarda Sir Richard Arkwright'ın Cromford'da kurduğu fabrika sistemi ile başlamadığını, söz konusu gelişmelerin 16. Yüzyılın ortalarına kadar dayandırılabilirliğini belirtmiştir. Koenig ve Waters (2002, s. 242), 1700'lü yılların ortalarından itibaren yeni bir ekonomik-politik teoriye ihtiyaç bulunduğunu, Avrupa'da hanedanlık ve sömürge savaşlarının kamu maliyesinde ciddi bir kriz ve tıkanma oluşturduğunu belirtmiştir. Bu kriz ve tıkanıklıkların oluşturduğu buhranlı günler, hem Fransız İhtilali'ne zemin hazırlamış, hem de teknolojik gelişmeler için uygun bir ortam oluşturmuştur denilebilir.

Cooke (1979, s. 196), Sir Richard Arkwright'ın 1732 tarihinde doğduğunu belirtmiştir. Hills (1970, s. 254), Sir Richard Arkwright'ın fakir bir berberken ünlü ve zengin bir şövalyeye dönüşme hikayesini ele almıştır. Zira Arkwright'ın tekstil endüstrisi ile yollarının kesişmesine sebep olduğu düşünülen konuyu Hill (1969) de ele almıştır. Hill (1969, s. 1175), Sir Richard Arkwright'ın ailesinin tekstil endüstrisi ile bir bağlantısı olmadığını, berberlik ve bununla bağlantılı peruk yapma işinde çalışmasının, tekstil ve dokuma endüstrisi ile tanışmasına yol açtığını belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Sanayi Devrimi döneminde ticari bağlantılar ve aileden gelen mesleki tecrübe olmaksızın, girişimcilerin adil koşullar altında mücadele ettiği söylenebilir.

Tann (1973, s. 44), Sir Richard Arkwright'ın başarısının ardında, sadece bir iş insanı olarak dehasının değil, aynı zamanda gelişim, planlama ve üretim kontrolü hususlarındaki yenilikçi yaklaşımının önemli olduğunu belirtmiştir. Hill (1969, s. 1175), Sir Richard Arkwright tarafından 1769 yılında fikri hakları

alınan “Water Frame” makinesi ile İngiltere’de fabrikalaşma hareketinin hızlandığını ve tekstil endüstrisinin en büyük sanayi kolu haline gelerek uzun yıllar ihracat dengesine katkı sağlayıp kaynaklık ettiğine dikkat çekmiştir. Hills (1970, s. 254), Sir Richard Arkwright’ın berberlikten başarılı iş insanlığına uzanan hikayesine vurgu yapmıştır. Richard Arkwright tarafından kurulan ve bugün müze olan Cromford Mills isimli üretim tesisinin web sitesinde, “Modern fabrika sisteminin doğum yeri” ifadesi ana sayfada yer almaktadır. Sir Richard Arkwright’ın icadı ile tekstil endüstrisi sadece İngiltere’de değil, dünyanın çeşitli yerlerinde de gelişmeye devam etmiştir. Cooke (1979, s. 197), İskoçya’daki ilk tekstil fabrikasının, Sir Richard Arkwright’ın eski çalışanlarından biri tarafında faaliyete geçirildiğini belirtmiştir. Benzer şekilde Barkin (1981, s. 463), Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde tekstil alanında ilk tesisin 1790 yılında, bir tüccar ve bir İngiliz teknisyen tarafından Richard Arkwright’ın sistemi kopyalanarak kurulduğunu belirtmiştir. Bu yönüyle Sir Richard Arkwright, Sanayi Devrimi ve bu dönemde gelişen teknolojinin dünyaya sağladığı refahta pay sahibidir demek yanlış olmayacaktır. İcadı, okyanus ötesine ulaşmış ve bugün modern Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin kurulmasına katkı sağlamıştır demek yanlış olmayacaktır. Sanayi Devrimi döneminde çok ciddi gelişmeler yaşanmıştır.

Mueller (1988, s. 173), 1776 yılında, Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” adlı eserinin ilk baskısının yayınlanmasından bir gün önce, yakın arkadaşı James Watt’ın buhar makinesinin endüstriyel amaçlarla kullanıma hazır olduğunu insanlık tarihinde ilk defa ilan ettiğini ilginç bir tesadüf olarak nitelemiştir. İnsanlık tarihinde oldukça önemli olan bu eser ve icadın bir gün arayla dünyaya duyurulması dikkate değerdir. Belki de bu iki gelişmenin bir gün arayla yapılması, yukarıda belirtilen koşulların bir tezahürü olarak kendini göstermiştir denilebilir.

Sanayi Devrimi ve makinelerden oluşan fabrikaların üretimde rakipsiz hale gelmesi tartışmalı bir durumdur. Zira fabrikalarda görevlerin belirli kişiler arasında paylaşılması ve makine kullanımının kaçınılmaz sonuçlarından bir olan uzmanlaşma bu dönemde daha görünür hale gelmiş, geçmişte görece vasıfsız olan insan kaynağının gelişimine katkı sağlamıştır.

Toplu Yaşlıoğlu ve Yaşlıoğlu (2021, s. 181), iş bölümünün sadece fiziksel değil zihinsel süreçlerde de ele alınmasının önerildiğini vurgulamış, bu durumun Fayol’un öne sürdüğü yönetim ilklerinin yönetimde iş bölümü esaslı bir şekillenmeye yol açtığını öne sürmüştür. Aslında İş bölümünün ortaya çıkışı, bazı düşünürler tarafından Adam Smith’e dayandırılmaktadır. Crowley ve Sobel (2010, s. 504), Adam Smith’in üretkenliği artırmak için iş bölümünü ve uzmanlaşmayı başlattığını, bunun da Sanayi Devrimi fabrika sisteminin idaresine zemin hazırladığını, “Görünmez el” prensibi ile gelişen sanayinin denge durumunun açıklanmaya çalışıldığını öne sürmektedir. Wren ve Bedeian (2018, s. 28), Smith’in işleri bölümlendirmesini pazar rekabetinin dayanak noktası olarak betimlemiş, iş bölümlendirmenin üretilen mamulün miktarını artıracığını öne sürmüştür.

Diğer taraftan Wellington (1993, s. 47), Richard Arkwright’ın, “Water Frame” isimli cihazın gerçek mucidi olmayabileceği, bu fikrin Thomas Highs tarafından üretilip Arkwright tarafından işlevsel hale gelmiş olabileceği yönündeki şüphelerin varlığına dikkat çekmiştir. Benzer şüpheler Hill (1969, s. 1178) tarafından da dile getirilmiştir. Bu şüphelerin varlığı, tarihte önemli buluşlar yapan hemen her bilim insanına yöneltilmiştir demek yanlış olmayacaktır.

İnsanlık tarihi incelendiğinde, değişim ve yeniliklerin bir dirençle karşılaşmadığını görmek neredeyse imkânsızdır. Baş döndürücü bir hızda gelişmelerin yaşandığı bu dönemde de, hiçbir dirençle karşılaşılması beklenmemektedir. Stead (1907, s. 40), 1812 yılında Rawfolds Mill isimli fabrikaya Luddistler (İng. Luddites) olarak adlandırılan bir grup tarafından saldırıldığı ve makinelere zarar verildiğini belirtmiştir. Ned Ludd isimli olduğu iddia edilen, ancak hala gerçek olup olmadığı tartışılan bir kişi tarafından başlatıldığı iddia edilen ve bu kişinin soyadı ile adlandırılan bu teknoloji karşıtı hareket, dönemin en önemli direnç unsurlarından bir olarak değerlendirilmektedir. Hareketin çıkış noktasının, makineleşme sonucu işsiz kalacağına inanan tekstil işçilerinin memnuniyetsizliği olduğu bilinmektedir.

3. Yöntem

Araştırma amacı bakımından keşfedici bir çalışmadır. Keşfedici araştırmalarda genellikle nitel araştırma yöntemleri kullanılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 101). Analiz birimi açısından birey (Sir Richard Arkwright) temelli bir araştırmadır. Süre açısından bakıldığında, Sanayi Devrimi dönemine ve adı geçen şahsın faaliyetlerine odaklandığından kesitsel bir özellik taşımaktadır. Araştırma kapsamında literatür taraması yapılarak veri toplanmıştır. Literatür taraması yönteminde, araştırılan konuyla ilgili akademik çalışmalar belirlendikten sonra etraflıca incelenerek ihtiyaç duyulan bilgi ve verilerin edinilmesiyle konunun daha sarif şekilde anlaşılması amaçlanmaktadır (Nişancı ve Usta, 2021, s. 99). Demirci (2014, s. 74); literatür tarama yönteminin araştırma yapılan alana geçmişte katkı yapmış çalışmalara erişme, araştırma içerik ve derinliğini artırma, araştırma konusuyla ilgili farklı yaklaşımları bir arada görmeye imkan tanıma gibi özelliklerine vurgu yapmıştır. Araştırmada Sir Richard Arkwright dönemine ait birincil veri kaynaklarına ulaşmakta zorluk yaşanmıştır.

Araştırma, tümevarım yaklaşımıyla ilgili kişinin faaliyetlerinin yönetim düşüncesinin oluşumuna/gelişimine katkılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada, nitel araştırma desenlerinden tarihsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Gürbüz ve Şahin (2018, s. 113) tarihsel araştırmaların belirli bir olay ve konuyla ilgili olarak geçmişte ne oldu? nasıl oldu? gibi sorulara tarihi kaynaklardan istifade ile cevap arandığını, bu yöntemde kullanılan kaynak türlerinin, birincil ve ikincil kaynaklar ile hatıralar ve resmî kayıtlar olduğunu belirtmiştir.

Ancak araştırmada belirli bir kişinin faaliyetleri incelendiğinde olası bir indirgemecilik hatasına düşülmemeye özen gösterilmiştir. Sanayi Devrimi ile pek çok girişimci ortaya çıkmış ve faaliyet göstermiştir. Sir Richard Arkwright'ın faaliyetlerinin anılan döneme mal edilemeyeceği öncelikle kabul edilmektedir.

Araştırmada nadiren birincil ve çoğunlukla ikincil veri kaynakları kullanılmıştır. Anılan döneme ait birincil veri kaynaklarına ulaşmada pek çok kısıt bulunmaktadır. Ancak, ağırlıklı olarak ikincil veri kaynakları ile anılan dönem anlaşılmaya çalışılmıştır. Oldukça sınırlı olan birincil veri kaynağı olarak, Sir Richard Arkwright tarafından kurulan, aynı isimle günümüze dek varlığını sürdüren ve günümüzde kurulduğu yerde bir de müze barındıran tesise ait web sitesi kullanılmıştır. Bu döneme ait günümüze ulaşan yazılı kaynakların yok denecek kadar az olması araştırmacının önemli kısıtlarından biridir.

Nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama araçlarından belge incelemesi kullanılmıştır. Belge incelemesi, çeşitli dokümanın araştırma konusuyla ilgili veriyi bünyesinde barındırdığından, araştırılan konuya ait bilginin çözümlenmesi faaliyetini kapsamaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 187). Anılan dönemde bilimsel yayınların azlığı ve bu yayınlara ulaşmanın zorluğu sebebiyle, anılan döneme ait olup kısmen de olsa Richard Arkwright ile ilgili verileri barındıran belgeler incelenmiş ve söz konusu veriler aşağıda belirtilen şekilde kullanılmıştır.

Nitel araştırmalarda veri analizi konusunda ortak bir yöntem ve işlem silsilesi bulunmamakla birlikte, yapılması gereken işlemler genel kabule göre; veri toplama süreci, verinin tasnifi, kategoriler arasında rabita kurulması, açıklama ve yorum yapılarak araştırmacının raporlanması şeklinde bir yol izlenebilir (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 435). Araştırma kapsamında, doküman incelemesi yapılarak elde edilen veriler tasnif edilmiş ve birbirleriyle ilişkilendirilerek bir yorum yapılmıştır.

4. Bulgular

Çalışma kapsamında, Sir Richard Arkwright ile ilgili bilgiler, yöntem kısmında belirtildiği gibi çeşitli kaynaklardan derlenerek edinilmiştir. Tablo 1'de bilgilerin derlendiği kaynaklar toplu olarak gösterilmiştir.

Tablo 1: Sir Richard Arkwright İle İlgili Bilgi Edinilen Kaynaklar

S. Nu.	Yazar(lar)	Yayın Yılı	Eser Adı	Eser Türü	Açıklama
1	Frank Nasmith	1932	Richard Arkwright	Makale	Sir Richard Arkwright'ın yaşamından kesitler sunulmakta ve tekstil endüstrisinin gelişimine yaptığı katkılar ele alınmaktadır.
2	D.W. Hill	1969	Richard Arkwright and the water frame	Makale	Sir Richard Arkwright'ın yaşamından kesitler sunulmakta ve icadı ile ilgili bilgiler verilmektedir.
3	Richard L. Hills	1970	Sir Richard Arkwright and his patent granted in 1769	Makale	Sir Richard Arkwright'ın yaşamından kesitler sunulmakta, "Water Frame" makinesinin patent süreci ve bazı teknik bilgilerine yer verilmektedir.
4	Jennifer Tann	1973	Richard Arkwright and technology	Makale	Sir Richard Arkwright'ın girişimcilik yönü ve ticari hayata icadının yaptığı katkılar ele alınmıştır.
5	A.J. Cooke	1979	Richard Arkwright and the Scottish cotton industry	Makale	Sir Richard Arkwright'ın yaşamından kesitler sunulmakta ve dönemin İskoç ve İngiliz tekstil endüstrisi hakkında bilgi verilmektedir.
6	Solomon Barkin	1981	Management and ownership in the new England cotton textile industry	Makale	Sanayi Devrimi sürecinde, İngiltere'de tekstil endüstrisinde sahiplik ve yönetimin ayrımı ele alınmaktadır.
7	Donald C. Wellington	1993	Sir Richard Arkwright: premier crook in the industrial revolution	Makale	Sir Richard Arkwright'ın Sanayi Devrimi'ne yaptığı katkılar incelenmiştir.
8	Jeremy Black	2022	https://historyreclaimed.co.uk/defending-our-heritage-richard-arkwright/	Web sitesi	Sir Richard Arkwright'ın insanlığın gelişimine yaptığı katkısı ele alınmıştır.
9	Internet	2022	https://www.cromfordmills.org.uk/	Web sitesi	Sir Richard Arkwright tarafından kurulan Cromford Mills fabrikasının tarihi hakkında bilgiler içeren bir internet sitesidir.

Sanayi Devrimi'ne kadar belirli bir bölgedeki topluluklar, aşiretler, mezhepler gibi topluluklar içinde yer almadıkça birey olarak değerlendirmeye alınmayan ve kontrolü kolay olan insan unsuru, sanayi ve teknolojiye gelişimle birlikte daha fazla önem verilmesi gereken ve birey bazında kontrol edilmesi gereken bir üretim aracı haline gelmiştir. Gürkan (2022, s. 16-17), geçmişteki çevresel faktörlerin bireylerin kendi başlarına varoluşlarına izin vermediğine, insanı bu toplulukların güdümünden çıkararak optimize ederek, üretken ve kurallara uyan bir vatandaşa dönüştürmenin zorluğuna dikkat çekmiştir.

Fransız İhtilali sonrası dünyaya yayılan özgürlükçü düşüncelerle toplumdan sıyrılıp birey olarak değerlendirilmek isteyen insan unsuru, çalışma hayatına katılarak bu isteğini gerçekleştirmeye bir adım daha yaklaşmıştır. Bu değişim aynı zamanda geçmişte çalışmasının karşılığını belirlemeye muktedir olmayan ve kendisine verilenle yetinmek zorunda kalan insanın bireysel kazanç sağlaması ve bunu kendi tasarrufu doğrultusunda kullanabilmesi ile de köklü bir değişim yaşamıştır. Bu değişimin bir sonucu olarak, çalışan insanın ikamet ihtiyacı başlıca sorunlardan biri, belki de en önemlisi olarak ortaya çıkmıştır. Geçmişte kalacak yer insanlar için bir sorun olmaktan uzakken, belirli merkezlerde toplanan sanayi tesislerinde çalışan insanlar şehirlerin nüfusunu kaçınılmaz olarak artırmış, mevcut konut stoku da bu ihtiyacı doğal olarak karşılayamamıştır. Idowu ve Towler (2004, s. 420), Sir Richard Arkwright'ın fabrikalarında, yakın çevreden gelen personelin konaklaması için uygun fiyatla kalınabilecek odalar

kurduğunu belirtmiştir. Bu yönüyle Richard Arkwright, sadece bir girişimci olmaktan öte dönemin ihtiyaçlarını okuyabilen başarılı bir yönetici adayı olarak da dikkat çekmiştir. Bu gelişme, aynı zamanda klasik yönetim düşüncesine getirilen en önemli eleştirilerden bir olan insan faktörünü göz ardı etme, insani ihtiyaçları önemsememe ithamından yaklaşık 125 yıl önce, Sanayi Devrimi'nin başlangıç yıllarında söz konusu eksikliğin giderilebildiğini göstermesi açısından da son derece önemli görülmektedir.

Koenig ve Waters (2002, s. 243-244), insanların fabrikalarda toplu çalışmasının, üretim aletlerinin sermaye sahibi girişimcilerin marifetiyle tek yerde toplanmasının bir sonucu olduğuna dikkat çekmiştir. Böylelikle teknolojinin sanayide kullanımına bağlı olarak toplumsal yaşamda kaçınılmaz değişimler yaşanmıştır. Berber (2013, s. 27), Charlie Chaplin'in "Modern Zamanlar" isimli eserinin fabrika düzeninin sebep olduğu monoton yaşam şeklini eleştirdiğini işaret etmiştir. 1936 yılında, sinema endüstrisinin ilk yıllarında bir eserin konuyu ele alması ve dünyaca popüler hale gelmesi, fabrika düzeninin insan hayatına etkisinin büyüklüğünü ortaya koyması açısından önemli görülmektedir. Bu değişim sadece sanatta değil, iş hayatında da kendini göstermiştir. Kazak (1992, s. 64), teknolojinin gelişimi ve makineleşmeyle birlikte işçi sınıfının ortaya çıktığına, bu durumun işçi-işveren ilişkilerinin mahiyetini değiştirdiğine ve fabrikaların yoğun olduğu merkezlerdeki işçi topluluklarının günümüzdeki sendikal hareketlerin kurucusu ve geliştiricisi olduğuna işaret etmiştir.

Bütün bu değişimler, yönetimin ana öznesi olan insanda kaçınılmaz bir dönüşümü gerektirmiştir. Bu sebeptendir ki, Sir Richard Arkwright dönemindeki yönetim uygulamaları ile günümüz ve yakın geçmişteki yönetim uygulamalarını mukayese etmek makul görünmemektedir. Ancak Leblebici (2008, s. 114), insanlığın yaradılış ve geleneğinde öncüllere eleştiri olduğunu ve eleştirinin gelişimin temel unsuru olarak değerlendirilebileceğini işaret etmiştir. Yönetim başta olmak üzere sosyal bilimlerin hemen hiçbir alanı insan unsurundan ayrı düşünülemez. Kutlu (2016, s. 1275), bilginin doğası gereği insan unsurundan ayrı tutulamayacağına, bilginin insani etkiye her zaman açık olmasının modern bilimin iddia ettiğinin aksine bilgiyi kesinlikten uzaklaştırdığına işaret etmiştir.

Ancak yönetim biliminin gelişimiyle birlikte ortaya konan kavram ve modellerin, daha önce hiçbir şekilde var olmadığını öne sürmek tartışmalı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Alan (2018, s. 43), bilginin niteliklerinin (kesinlik, doğruluk vb.) ontolojik temelleri tarafından belirlendiğini, epistemoloji yaklaşımının açık bilgi üzerine odaklanırken ontolojik yaklaşımın bireylerin sahip olduğu ancak tam olarak ifade edilemeyen, ima yoluyla dile getirilen, anlaşılabilir ve belirli bir anlam atfedilen örtük bilgi üzerine odaklandığına dikkat çekmiştir. Kutlu (2016, s. 1277), sosyal olmasının insanın ontolojik bir özelliği olduğuna dikkat çekmekte ve yaşamını sürdürdüğü sosyal ilişkiler ile bildiği ve inandığı şeylerin, insanın inanç ve bilgi dünyasına şekil verdiğini öne sürmektedir. Sir Richard Arkwright'ın yaşadığı dönemde tam manasıyla bir yönetim biliminin oluşmadığı dikkate alındığında, adı geçen kişinin faaliyetleri örtük bilgi kapsamında değerlendirilebilir ve hatta modern yönetim biliminin ontolojik temellerinde kendine yer bulabileceği iddia edilebilir. Bu yönüyle çalışma kısmen de olsa yönetim biliminin ontolojik kökenlerine ışık tutmaya çalışmıştır.

5. Sonuç

Tarihte, insanlar farklı amaçlarla topluluklar halinde yaşamıştır. Kimi zaman dış tehditlere karşı birlik olmanın gücü, kimi zaman ticari bir faaliyette bulunarak kazanç sağlamak temel motivasyon olmuştur. Ancak her durumda, mevcut kaynakların etkin ve verimli kullanılması için yönetim faaliyetlerine ihtiyaç duyulmuştur. Sanayi Devrimi ile başlayan süreçte, ticari faaliyetlerde ve kazanç sağlama genel amaç olarak kendini göstermektedir. Klasik yönetim düşüncesinin ortaya çıkışı incelendiğinde, düşüncenin öncülerinden F.W. Taylor'un çelik endüstrisinde üretimi azami seviyeye çıkarma gayretinin temel oluşturduğu görülmektedir.

Sir Richard Arkwright, ailesinden miras olarak almadığı bir alanda, tamamen gayret ve deneysel çalışmaları ile "Water Frame" isimli makineyi icat etmiş, tekstil üretiminde köklü bir değişimin yolunu

açmış ve klasik yönetim düşüncesinin öncülerinden Henri Fayol'un "General and Industrial Management" eserine adını veren endüstriyel yönetimin temellerini atmıştır denilebilir. Her ne kadar Arkwright tekstil, Fayol ise madenler üzerinden tecrübelerini sunsalar da, her ikisi de Sanayi Devrimi'nin fitilini ateşlediği gelişimin farklı evrelerinde yer almışlar ve yönetim düşüncesine katkı sunmuşlardır.

Bilimin birikimli olarak ilerlediği dikkate alındığında, Sir Richard Arkwright ve aynı dönemde yaşamış girişimcilerin uygulamalarının, klasik yönetim düşüncesi ve devamında günümüze ulaşan yönetim düşüncesinin temellerini oluşturduğu söylenebilir. Sanayi Devrimi, dünya genelinde üretim ve tüketim alışkanlıklarında köklü değişiklikleri beraberinde getiren bir kırılma olarak ele alınabilir. Bu noktada, Sanayi Devrimi ve Sir Richard Arkwright'ın faaliyetlerini günümüz lensleri ile değerlendirmek yerine dönemin koşulları çerçevesinde ele almak yerinde olacaktır. Zira klasik yönetim düşüncesinin, bilhassa F.W. Taylor'un üretimi azami seviyeye çıkarmak için hemen her yolu denemesi, insan faktörünü göz ardı etmekle eleştirilmesine yol açmıştır. Ancak Sir Richard Arkwright'ın insan unsuruna önem vermesi (örneğin çalışanlarına kalacak yerler yapması), bu dönemin ve kişinin bazı yönleriyle klasik yönetim düşüncesinden yaklaşık 125 yıl önce bu düşüncenin belirli noktalarda ilerisine geçtiği şeklinde yorumlanabilir. Ancak Sir Richard Arkwright'ın, klasik yönetim düşüncesinin ortaya çıktığı dönemle mukayese edildiğinde oldukça kısıtlı teknik olanaklara sahip bir dönemde yaşaması, üretim ve verimlilik noktasında geride kalmasının en önemli sebebi olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın en önemli kısıtlarından biri, yazılı eserlerin az olduğu ve söz konusu eserlere erişimin zor olduğu bir döneme yönelik olarak yapılmış olmasıdır. Bu dönemde yazılan eserlerin bilimsel yönü de tartışmalı görülebilmektedir. Bir diğer kısıt ise Sanayi Devrimi'nin ortaya çıktığı İngiltere'deki gelişmeleri ele almasıyla sınırlı olmasıdır. Çalışmanın, 1776-1792 yılları arasında faaliyet gösteren Sir Richard Arkwright'ın faaliyetlerini incelemesi ve daha önce çok fazla ele alınmamış bir dönem ve kişiye odaklanması bakımından bir boşluğu dolduracağı değerlendirilmektedir. Belirli bir kişinin faaliyetlerinin derinlemesine incelenmesi çalışmayı özel kılmaktadır. Yönetim düşüncesinin, tarih boyunca değişiminin ve gelişiminin incelenmesinde söz konusu dönemin (1776-1911) önemli bir parçayı oluşturduğu öngörülmektedir. Zira insanlık tarihi boyunca var olan yönetim faaliyetleri, Sanayi Devrimi ile birlikte büyük bir gelişim göstermiş, yönetime duyulan ihtiyaç bu dönemde geçmiş dönemlerle karşılaştırıldığında çok büyük bir artış göstermiştir. Hatta yöneticilik mesleğinin ortaya çıkış sebebi olarak da görülebilir.

Gelecek dönemde yapılacak çalışmalarda, anılan dönemin faaliyetleri arşivlerden derlenerek daha kapsamlı şekilde incelenebilir. Ayrıca söz konusu dönemde faaliyetleri ile öne çıkan kişi ya da kurumları merkeze alan, derinlemesine inceleyen araştırmalar yapılabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Katkı Beyanı: Alkan, A.D.: Araştırmanın tasarımı, verilerin toplanması, analiz, yorumlama, raporlama, yazım, eleştirel gözden geçirme. Kurnaz, S.: Tasarım, verilerin toplanması, analiz, yorumlama, raporlama, yazım, eleştirel gözden geçirme.

Kaynakça

Alan, H. (2018). Bilginin epistemolojik ve ontolojik boyutları: Örtülü bilginin örgütler için rolü ve önemi. *Araştırmalar ışığında yönetimde güncel konular* (1. Baskı) içinde (s. 43-58). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bakkalbaşı, İ.O. (2017). Yönetim biliminin doğuşu ve ilk temsilcileri hakkında bir tartışma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(2), 431-452.

- Barkin, S. (1981). Management and ownership in the new England cotton textile industry. *Journal of Economic Issues*, 15(2), 463-475. <http://dx.doi.org/10.1080/00213624.1981.11503868>
- Berber, A. (2013). *Klasik yönetim düşüncesi geleneksel ve klasik paradigmalara klasik ve neo-klasik örgüt teorileri* (1. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Black, J. (2022, February 16). Defending our heritage: Richard Arkwright. Retrieved from <https://historyreclaimed.co.uk/defending-our-heritage-richard-arkwright/>
- Cooke, A.J. (1979). Richard Arkwright and the Scottish cotton industry. *Textile History*, 10(1), 196-202. <http://dx.doi.org/10.1179/004049679793691394>
- Coşkun, R. (2020). Klasik yönetim ve kapalı sistem mi? 1925 yılından önce yazılmış yönetim ders kitaplarında açık sistem imaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 119-140.
- Cromford Mills (2022, January 20). Main page. Retrieved from <https://www.cromfordmills.org.uk/>
- Crowley, G.R. & Sobel, R.S. (2010). Adam Smith: managerial insights from the father of economics. *Journal of Management History*, 16(4), 504-508. <http://dx.doi.org/10.1108/17511341011073979>
- Demirci, A. (2014). Literatür taraması. Y. Arı ve İ. Kaya (Eds.), Coğrafya araştırma yöntemleri kitabı içinde (s. 73-109). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yöntem-analiz* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürkan, E.S. (2022). *Ezbere yaşayanlar vazgeçemediğimiz alışkanlıklarımızın kökenleri* (1. Baskı). İstanbul: Kronik Kitap.
- Hill, D.W. (1969). Richard Arkwright and the water frame. *Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers*, 184(1), 1175-1178.
- Hills, R.L. (1970). Sir Richard Arkwright and his patent granted in 1769. *Notes and Records of the Royal Society of London*, 24(2), 254-260.
- Idowu, S.O. & Towler, B.A. (2004). A comparative study of the contents of corporate social responsibility reports of UK companies. *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 15(4), 420-437. <http://dx.doi.org/10.1108/14777830410540153>
- Karaboğa, T. ve Zehir, C. (2020). Henri Fayol ve yönetim alanına katkıları üzerine bir inceleme. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2020(7), 53-68.
- Kazak, İ.E. (1992). İşçi sendikalarının tarihi gelişimi: İngiltere örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2012(37-38), 63-81.
- Keskin, N.E. (2008). Türkiye’de yönetim biliminin gelişimi: 1870-1910. *Amme İdaresi Dergisi*, 41(4), 1-22.
- Keskin, N.E. (2010). Yönetim olgusu üzerine 1909 tarihli bir makale: “Sosyal bilimler ve yönetim bilimi”. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 5(12), 181-200.
- Koenig, P.C. & Waters, R.C. (2002). Adam Smith on management. *Business and Society Review*, 107(2), 241-253.
- Kutlu, İ. (2016, Eylül). *Hangi kesin bilgi? Bilimsel bilginin belirsizliği üzerine bir deneme [Öz]*. Scientific Cooperation for the Future in the Social Sciences International Conference’de sunulan bildiri, Uşak Üniversitesi, Uşak.

- Leblebici, D.N. (2008). Yönetim bilimi açısından klasik dönemi hatırlamaya ilişkin bir çalışma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2008(21), 99-118.
- Martins, L.-P. (2009). The nature of the changing role of first-tier managers: a long-cycle approach. *Journal of Organizational Change Management*, 22(1), 92-123. <http://dx.doi.org/10.1108/09534810910933924>
- Mueller, F.H. (1988). Economic history and history of economics. *Review of Social Economy*, 46(2), 164-179. <http://dx.doi.org/10.1080/00346768800000026>
- Nasmith, F. (1932). Richard Arkwright. *Transactions of the Newcomen Society*, 13(1), 51-53. <http://dx.doi.org/10.1179/tns.1932.003>
- Nişancı, Z.N. (2015). Geçmişten günümüze yönetim düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 257-294.
- Nişancı, Z.N. ve Usta, A. (2021). Covid-19 döneminde uzaktan çalışmanın iş ve özel yaşama yansımaları üzerine bir değerlendirme. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 94-109.
- Piercy, N. (2012). Business history and operations management. *Business History*, 54(2), 154-178. <http://dx.doi.org/10.1080/00076791.2011.631121>
- Stead, J.J. (1907). Rawfolds Mill: at the time of the Luddite riots. *Brontë Society Transactions*, 4(17), 40-40. <http://dx.doi.org/10.1179/030977607798888463>
- Tann, J. (1973). Richard Arkwright and technology. *History*, 58(192), 29-44.
- Toplu Yaşlıoğlu, D. ve Yaşlıoğlu, M. (2021). İş bölümünün evrimi: antik çağdan klasik yönetim düşüncesine bir inceleme. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 181-191.
- Wellington, D.C. (1993). Sir Richard Arkwright: premier crook in the industrial revolution. *International Journal of Social Economics*, 20(12), 37-49.
- Wren, D.A. & Bedeian, A.G. (2018). *The Evolution of Management Thought* (7th Edition). New Jersey: John Wiley & Sons Inc.